

Vincas URBUTIS

M. MIEŽINIO ŽODYNO LETICIZMAI

0.1. Mykolo Miežinio keturkalbis žodynas (M)¹ užima svarbią vietą lietuvių leksikografijos istorijoje. Svarbią jai vien todėl, kad tai buvo pirmasis spausdintas Didžiosios Lietuvos žodynas, pasirodęs (tik dėl spaudos draudimo, beje, ne savo gimtajame krašte, o Tilžėje) praėjus beveik dviem šimtmečiams po antrojo K. Sirvydo žodyno paskutiniojo leidimo. Savo metu Miežinio žodynas padėjo gerokai praplėsti bei papildyti tą lietuvių kalbos leksikos vaizdą, kurį iki tol piešė daug turtingesnė Mažosios Lietuvos leksikografija, pirmiausia fiksavusi ano krašto žodžius. Nors šį žodyną vargiai tiktų vadinti norminamuoju, jo poveikis tolesnei rašomosios kalbos, jos leksikos raidai matomas kuo aiškiausiai: nemažai jo žodžių yra perėmęs ne vienas vėlesnis žodynas, būta ir rašytojų, jam būdingais žodžiais turtinusių savo kalbą. Žodynas buvo pravartus ne vien kalbos praktikai, bet ir mokslui. Ypač plačiai juo naudotasi, o prireikus dar ir dabar naudojama kaip retesnių žodžių šaltiniu etimologijos darbuose. Tiek pagrindiniuose baltų etimologijos tyrimų apibendrinimuose (pirmiausia K. Miūlenbacho ir J. Endzelyno žodyne, E. Frenkelio etimologijos žodyne), tiek ir naujaušiuose atskiruose tos srities darbuose ne sykį susiduriant su klaidingu M žodžių traktavimu, ilgainiui vis labiau tvirtėja įsitikinimas, kad nemokama pakankamai atsargiai bei kritiškai vertinti šio leksikos šaltinio. Kai M žodžiai iš karto, nė kiek prieš tai nepasidomėjus jų vieta lietuvių kalbos leksikos sistemoje ir neįsitikinus, kad jie tikrai savo pačių, o ne skolintiniai, neapdairiai lyginami su latvių ar dar ir kitų kalbų galimais giminaičiais, sunku išvengti klaidų. Nors jau ir anksčiau viena ar kita proga būdavo užsiminama, kad M priklausąs (sykiu su S. Daukanto raštais) prie tokių leksikos šaltinių, kuriuose pasitaiką palyginti daugiau leticizmų, tačiau tokių užuominų, visai plikų ar, geriausiu atveju, pailustruotų vienu kitu pavyzdžiu, matyt, dar nepakanka.

0.2. Šia apžvalga nesiekama nustatyti ir pateikti visus M leticizmus. Tik keleto raidžių (iš įvairių žodyno vietų) žodžiai buvo peržiūrėti atidžiau – norėta jomis prasižedančius leticizmus išrinkti bent jau be didesnių praleidimų. Visur kitur tenkintasi

¹ M. Miežinis, Lietuviszkai - latviszkai - lenkiszka - rusiszka žodynas, Tilžėje, 1894.

tuo, kas užkliuvo, prabėgomis peržiūrint žodyną. Svarbiausia – sukaupus krūvon didoką ir pakankamai reprezentatyvią dalį visų M leticizmų, išryškinti būdingiausius jų skiriamuosius bruožus. Kadangi vien įprastiniais fonetiniais (ir apskritai formaliaisiais) skolinių skyrimo kriterijais čia, kaip pasirodė, ribotis negalima, dažnai lemiamą balsą įgyja apskritai žodžio padėtis lietuvių leksikos sistemoje: jo buvimas (ar nebuvimas) raštuose ir tarmėse, tų šaltinių pobūdis (chronologija, lokalizacija), izoliacija nuo kitų lietuvių kalbos žodžių ir panašūs dalykai. Turint tai galvoje, ir pačius leticizmus pasirodė būsiant tikslinga pateikti ne vienu ištisiniu alfabetiniu sąrašu, o kiek pagrūpavus, ir pirmiausia – pagal įsitvirtinimo laipsnį. Pradedama nuo visiškai izoliuotų, tik iš M žinomų pavyzdžių ir laipsniškai einama prie tokių, kurių šaltinių ratas vis platesnis ir įvairesnis. Dėl šaltinių vadovaujamosi dažniausiai vien ta informacija, kurią pateikia LKŽ² (iš ten ir šaltinių sutrumpinimai).

0.3. Citatose iš M grafika bei rašyba nekeičiama, bet nesilaikoma žodyno šrifto (visi žodžiai rašomi kursyvu, nors originale antraštiniai ir apskritai visi lietuviški žodžiai, išskyrus iliustracinius posakius, yra pusjuodžiu šriftu, trijų kitų kalbų – paprastu), neišlaikoma nė skyryba (tarp skirtingų kalbų žodžių rašomas brūkšnys, nors originale bemaž visada yra taškas). Cituojami straipsniai paprastai redukuojami – dažniausiai praleidžiami slavų kalbų (lenkų ir rusų) žodžiai (tai pažymima daugtaškiu, kad skirtusi nuo straipsnių, neišverstų pačiame žodyne). Aiškinantis ir nurodant leticizmo reikšmę, atsižvelgiama ir į praleistųjų slavų žodžių reikšmes. Kai semantinės santarvės tarp greta pateiktų skirtingų kalbų žodžių nėra, pirmenybę dažniausiai reikia teikti latvių kalbos žodžiui (aiškių vertimo klaidų bene daugiausia straipsnių rusiškose dalyse). Į svarstymus dėl reikšmės, išskyrus palyginti nedaug ypatingesnių atvejų, šioje apžvalgoje, kad būtų trumpiau, nesileidžiama – tie svarstymai bei argumentai, remiantys nustatytąją reikšmę, tarsi paliekami juodraštyje. Tų M leticizmų, kurie įdėti į LKŽ, reikšmė, beje, paprastai jau visai tinkamai nusakyta to žodyno redakcijos, ir tik retkarčiais rodėsi, kad dar reikalingas vienoks ar kitoks patikslinimas. Paprastinant citavimą, iš lietuviško teksto praleidžiami lotyniškų gramatinių nuorodų sutrumpinimai (*adv.*, *conj.*, *f.*, *m.*, *pl.* ir kt.), t. p. dažniausiai ir *v.* (= lo. *vel* „arba“) – jie kokios nors papildomos informacijos paprastai nesuteikia, be to, dar ir dėliojami ne visi nuosekliai, o kartais ir visai klaidingai.

0.4. Kaip dėl lietuvių kalboje esančių žodžių statuso ištisai sprendžiama iš LKŽ (ir todėl toliau kiekvieną kartą tai dar atskirai nurodyti pasirodė būsiant nebereikalinga), taip informacijos apie atsakančius latvių kalbos žodžius svarbiausias šaltinis čia

² Lietuvių kalbos žodynas, Vilnius, III–XVI, 1956–1994; pirmieji du tomai – antrojo leidimo: I–II, 1968–1969.

yra K. Miülenbacho ir J. Endzelyno žodynas (ME) su papildymais (EH)³. Iš ten cituojamiems žodžiams paliekama ypatinga (lingvistinė) to žodyno rašyba, apie tai dar įspėjant laužtiniais skliausteliais. Toks pateikimas – tai sykiu ir šaltinio nurodymas (tik tada, kai žodis įdėtas vien papildymuose, kartais prirašoma EH). Įprastiniai, bendrinėje kalboje vartojami latvių kalbos žodžiai rašomi dabartine paprastąja (standartinė) rašyba (tik retkarčiais rodėsi tikslinga šalia laužtiniuose skliausteliuose dar nurodyti jų tikslesnį pavidalą iš ME). Apie žodžio buvimą dabartinėje latvių bendrinėje kalboje pirmiausia sprendžiama iš Latvijos mokslų akademijos Kalbos ir literatūros instituto baigiamo leisti daugiatomio aiškinamojo žodyno (LLVV)⁴, pasinaudojama (ypač dėl reikšmės) ir kitais leksikografijos veikalais, iš kurių labiausiai būtina dar atskirai nurodyti J. Balkevičiaus ir J. Kabelkos žodyną⁵.

1.1. Pirmiausia pateikiami leticizmai, kurių vienintelis žinomas šaltinis yra M ir kurių visiškai nėra LKŽ. Jie į akademinį žodyną veikiausiai neįdėti, bent jau dažniausiai, ne todėl, kad būtų likę nepastebėti, o tyčia, laikantis nusistatymo, kad reti skoliniai ar ir šiaip atsitiktiniai, individualūs žodžiai tam žodynui, nors palyginti ir labai plačios apimties, netinka. Kartais tokių žodžių gal dar atsisakyta, ėmus abejoti dėl jų tikrosios formos ar reikšmės.

(1) *ada* „oda, plėv(el)ė“ < la. *āda* : *ada* – *áda*, *pléve*...; žodį *ada* į savo žodyną buvo įdėjęs K. Būga (pateikdamas, beje, *petitu*, tuo, matyt, norėdamas įspėti, kad išlaikoma šaltinių forma), nurodęs du jo šaltinius – Bretkūną (netiesiogiai) ir M, bet pakomentavęs tik Bretkūno fonetiką; jei kas abejotų, ar tikrai reikia M *ada* laikyti leksikos skoliniu (o ne aiškinti pradžios *a*- lietuvių ir latvių fonetikos atsitiktiniu supainiojimu), turėtų žinoti, kad anuo metu lie. *óda* (*odà*) toli gražu nebuvo visuotinai pažįstamas žodis, plg. to paties M dar kitą straipsnį *skura*, *elē*, *szikszna* – *áda*...; J. Jablonskis, spėjęs žodyną parecenzuoti dar jo pasirodymo metais (1894), tarp keleto žodžių, paimtų tiesiog iš latvių kalbos, jau yra nurodęs ir „*ada* (liet. *oda*)“ JablR IV⁶ 45.

(2) *algoti* „išlaikyti, algą mokėti“ < la. *algot* [*àlguôt*] (plg. ir trm. [*àlgâtiês*] „padieiniui uždarbiauti“): *algoti* – *algūt*, *lūnēt*...; M žodis nėra tiesiogiai sietinas ne tik su kitos semantikos lie. (iš dalies sen.) *algóti*, bet tikriausiai ir su ne visai patikimu F. Nesselmano *algóti* „atlyginti“, nors K. Būga jį ir yra pateikęs kartu (viename žodyno straipsnyje) su pastaruoju.

³ K. M i ũ l e n b a c h a Latviešu valodas vārdnīca, Rediģējis, papildinājis, turpinājis [IV: nobeidzis] J. E n d z e l ī n s, I–IV, Rīgā, 1923–1932; J. E n d z e l ī n s, E. H a u z e n b e r g a, Papildinājumi un labojumi K. M i ũ l e n b a c h a Latviešu valodas vārdnīcai, I–II, Rīgā, 1934–1946.

⁴ Latviešu literārās valodas vārdnīca, I–, Rīgā, 1972–.

⁵ J. B a l k e v i č i u s, J. K a b e l k a, Latvių – lietuvių kalbų žodynas, Vilnius, 1977.

⁶ J a b l o n s k i o Raštai, Redagavo J. Balčikonis, IV, Kaunas, 1935.

(3) *augonas* „auglys, votis“ < la. [*aûguõns*], [*aûguõns*], *augonis*: *augons* – *àugûnis*...; sunku įsivaizduoti, kad M žodžiui atsirasti būtų galėjęs turėti kokios nors įtakos panašus Mažosios Lietuvos žodis *augonìs*, *-iēs* (*auguonÿs*).

(4) *auseklis* „aušros žvaigždė, aušrinė“ < la. (poetinis, dainų) *auseklis*: *auseklis*, v. *auszrinia* – *auseklis*.

(5) *austras* „aušrinis, rytinis“ < la. **austrs* ME (tik kaip galimas būdvardis): *aust-ras*, v. *auszrinis*; dėl šio būdvardžio tikrumo galima ir paabejoti: sunku visai atsikratyti įtarimo, kad tai tik la. trm. dkt. *austra* [*àustra*, *aũstra*] „aušra“ vns. klm. forma, įvelta į lietuvišką žodyno tekstą, plg. *auszrinis*, *ē* – *austras*, *ríta blázmas*...

(6) *bargus* „griežtas, žiaurus“ < la. *bargs* [*bařgs*], trm. [*bãrgs*]: *bargus*, *i* – *bãrgs*...; su šiuo paskolintu būdvardžiu darybiškai reguliariai santykiaujarieveiksmis *bargiai* „griežtai, žiauriai“ (norint jį būtų galima laikyti ir tiesioginiu la. prieve. *bargi* ar [*bãrgi*] skoliniu, adaptacijos metu automatiškai gavusiu tokio tipo lietuvių kalbos prieveiksmiams būtiną formantą *-(i)ai*): *bargei* – *bãrgi*... ir abstraktai (nomina qualitatis) *bargybė*, *bargumas* „griežtumas, žiaurybė“: *bargybė*, *bargumas* – *bãrgums*, *bãrdziba*...

(7) *baudyti* „(iš)bandyti, mėginti, ragauti, patirti“ < la. *baudit*: *baudit* – *baudit*...; kas kita yra šen bei ten šnektose pasitaikantis latvių žodžio giminaitis lie. *báudyti* (*báudinti*) „raginti, kurstyti“.

(8) *bėgšu* „bėgte“ < la. **bėgšu* ar *bėgšus*: *bėgszu*, *bėgte* – *bėgša*...; dėl tokio tipo veiksmažodinių prieveiksmių darybos ir jų variantų plg. la. *jāšus* ir (ret.) [*jāšu*] „raitom, raitas“, *klupšus* ir [*klupšu*] „klupiniu“, *steigšus* ir [*steigšu*] „skubiai, paskubomis“; be M, kitų šaltinių, patvirtinančių la. *bėgša*, ko gera, nėra žinoma.

(9) *bendė* „budelis, engėjas“ < la. *bende*: *bendē* – *bende*...; fonetika tarsi rodytų atvirkščią skolinimo kryptį, tačiau latvių žodis veikiausiai yra kuronizmas (tolesnė pusėtinai įmanoma etimologija pateikta B. Jēgers, – KZ LXXX (1966) 126 tt.).

(10) *bendyti* „engti, kankinti“ < la. *bendēt*: *bendyt* – *bendet*...; plg. (9) *bendė*; M tolimesniame straipsnyje dar duoda iš šio skolinimo veiksmažodžio pasidarytą priesagos *-tojas* nomen agentis *bendytojas* „engėjas“: *bendytojas* – *bendetajs*...

(11) *beste* „galbūt, matyt“ < la. (M) *beste*: *beste*, *beskū* – *beste*, *varbut náks*...; dar plg. tik lietuviškąją dalį turintį M straipsnį *beskū*, v. *beste*; iš kitur (rodos, tik iš sen. raštų) latvių žodis težinomas kiek trumpesnės formos: *bēst* (*best*).

(12) *boliškai* „apvaliai, glotniai (apie skarelės ryšėjimą)“ < la. [*buoliski*]: *boliszka* – *būliski*...; la. žodis susijęs su [*buõle*] „baužė, buolė“ ir kt., plg. lie. trm. *škulai* *apsirišusi* ir *škūlas* „baužas“; lie. trm. *búolas* „baužas“ ar panašūs giminiški žodžiai M, matyt, apskritai svetimi, plg. jo *bolondis*, *ē* – *būle*...

(13) *brasla* „brasta“ < la. [*brasla*] (bendr. k. *brasls*): *brasta* (*brasla*) – *brasla*, *brasilis*...

(14) *briesma* „siaubas“ < la. [*briēsmā*], ppr. dgs. *briesmas*: *briesma* – *briesmas*...

(15) *briesmybė* „žiaurumas, baisenybė“ < la. [*briēsmība*]: *briesnybė* – *briesmība*...

(16) *briesmingas* „žiaurus, baisus“ < la. *briesmīgs*: *briesmingas*, *a*, *ai* – *briesmīgs*, *a*...

(17) *briesti* „brinkti; bręsti“ < la. *briest*: *briesti* – *briest*...; iš šio skolinio pasidarytas abstraktas (nomen actionis) *briedimas* „brinkimas; brendimas“: *briedimas* – *briedums*...; atskiro, tik lietuvišką dalį turinčio straipsnio *briedinimas*, v. *brandinimas* pirmasis abstraktas suponuoja priesagos *-in(ti)* išvestinį veiksmažodį **briedinti*, nors šalia la. *briedināt* jo ir nėra, pasitenkinta grynai lietuvišku žodžiu: *brandinti* – *briedinat*...; nors paprastojo lie. *bręsti* M neduoda, vedinius su priešdėliu *pri-* pateikia lygia greta iš abiejų pamatinių veiksmažodžių – savo ir skolintinio: *pribrensti*, *priebriesti*, *pribrandinti* – *gatavoties*, *ienákt*...

(18) *burvis* „burtininkas, žynys“ < la. *burvis*: *burvis*, v. *burtinīks*; su kitų kalbų vertimais yra tiktai porai šio leticizmo vedinių – dkt. *burvystė* „burtai“ ir bdv. *burviškas* „magiškas“ – skirti straipsniai: *burvystė* – *burvība*...; *burviszkas*, *a* – *burvisks*...

(19) *dažad* „įvairiai (?)“ (le. ir r. – „dažnai“) < la. *dažādi*: *dažnai*, *dažad* – *dažs*, *dažadi*...; *dažad*, v. *dažnai*.

(20) *diezgan* „pakankamai, gana“ < la. *diezgan*: *diesgan* – *diezgan*...

(21) *drup(ė)ti* „trupėti, birti“ < la. *drupt* ir (su *-ėti*) [*drupēt*]: *drupti*, *drupėti* – *drupt*, *drupēt*...; šalia *drup(ė)ti* M pasidarytas galūnės vedinys (vietoj latvių priesagos vedinių) bdv. *drupus* „trupus, birus“: *drupus*, *i* – *drupens*, *irdens*...

(22) *gaisma* „šviėsa“ < la. *gaisma*: *gaisma* – *gaisma*...;

(23) *galuotnė* „galūnė, (medžio) viršūnė“ < la. *galotne*: *galūtne*, *virszunė* – *galūtne*...

(24) *gryva* „(upės) žiotys, delta“ < la. *grīva*; *grīva* – *grīva*...

(25) *kurnėti* „(nepatenkintam) murmėti, niauzgėti“ < la. *kurnēt*: *kurnėti* – *kurnēt*...; ar latvių veiksmažodis sietinas su lie. (ret.) *kurnuoti* „murk(uo)ti“, o toliau gal ir su ryt. aukšt. *kurnėti* „tankiais žingsniais, vikriai bėgti“ bei „kūlvirsčia verstis“, ar yra paskolintas iš lyvių, kol kas nėra tvirtai nuspręsta.

(26) *murgai* „kliedas, kliedesys, vaiduokliai“ < la. *murgi*: *murgai* – *murgi*...

(27) *pret*, *pretymais* (*-imais?*), *pretmais* (?) „prieš(ais)“ < la. *pret* ir atitinkamai [*pretīm*, *pretim*] (*-ais* prikergtas jau lietuvių kalboje, plg. *priešais*): *pret*, *pretymais*, *priesz* – *preti*, *-tīm*...; *prieszais*, *pretmais* – *preti*, *-tīm*...; M *pret* dėl savo latviškumo jau buvo užkliudytas JablR IV 45; LKŽ pateikia iš palatvės šnektų porą kiek kitokių to leticizmo variantų – *prėty*, *prėts* *prėtim*.

(28) *pu(o)g(u)oti* (?) „lakštuoti, suokti, čiulbėti“ < la. *pogāt* ar *pogot*: *pugūti* – *pūgāt*...

(29) *ražius* „derlius“ < la. *ražā*: *ražius*, *vaisius* – *ražā*... ir: *rasmē*, v. *ražius*, *branda*.

(30) *reibti* „kvaisti, svaigti“ < la. *reibt: reibt – reibt, apdult...*; straipsnyje *reibus, i – reibũns...* bdv. *reibus* „svaiginamas, svaigus“ (latviškai ir rusiškai netiksliai išverstas daiktavardžiu) – veikiau ne skolinys iš la. bdv. *reibs*, o galūnės vedinys iš leticizmo *reibti; reibumas* „apsvaigimas, įkaušimas“, atvirkščiai, sprendžiant iš reikšmės, panašesnis ne į bdv. *reibus* abstraktą, o į skolinį iš la. vksm. *reibt* abstrakto *reibums* – tai lyg patvirtina ir pats tų žodžių pateikimas greta: *reibums – reibums...*; M kitur (tarp *a-* žodžių) dar turi priešdėlio *ap-* veiksmažodį *apreibti* „apkvaisti, apsvaigti“ (sykiu su priešastiniu *apreibinti*) bei jo abstraktą *apreibimas: apreibti, apreibinti – apreibt, apreibinát...*; *apreibęs, apkvailęs, usi – apreibis, -usi...*; *apreibimas – apreibšana...*; M žodžiai (*ap*)*reibti, apreibimas, apreibinti* lyg ir įtraukti į LKŽ, tačiau klaidingai, ne jų reikšmėmis – jie sutapatinti su trm. (ret.) *reibti* „raibti, mirgėti, tavaruoti“ grupės žodžiais („svaigimo“ žodžiai M ir formaliai aiškiai skiriasi nuo „margumo“ žodžių, nėra painiojami – su ką tik cituotais plg. *raibas, a – raibs, strípains...*; *raibũti, raibalioti, v. marginti, mirgenti*).

(31) *skabas* „rūgštus, rūgęs“ < la. *skābs: skabas, v. ruksztus*. – Silkė su skaba putra Latvi daro gudrą; šis M žodis tarp latviškų jau įrašytas JablR IV 45: „*skabas* liet. *skobus, suskobęs* – sinonimas žodžių *rūgštus, surūgęs*“.

(32) *skūpstyti* „bučiuoti“ < la. *skūpstīt: skupstyti – bučūt, skupstīt...*

(33) *škybai* „kursyvu, kreivai, į(s)kypai“ < la. *škībi: szkibai – škībi...*; nors bdv. **škybas* M neduotas, nežinomas jis nėra iš kitų šaltinių, dėlrieveiksmių su *-(i)ai* ir atakančių būdvardžių reguliarios sąsajos (vieno opozicijos nario buvimas visada suponuoja kito buvimą), vos tik pasirodęs lietuvių kalboje, priev. *škybai* jau galėjo būti suvoktas kaip lietuviškas vedinys iš bdv. **škybas* < la. *škībs* „kreivas, (į)skypas, įkypas“; tokiais ir panašiais atvejais nebeįmanoma griežtai atriboti skolinių ir savo žodžių, pasidarytų ir skolinių.

(34) *tagad* „dabar“ < la. *tagad: tagad, dabar – nūle, tagad...*; *tagad* būta ir Miežinio gramatikoje (1886), kur jo akivaizdus latviškumas neliko nutylėtas anuomet (1890) kalbos norminamąjį darbą tik pradėjęs recenzento, žr. JablR IV 4.

(35) *traukai* „indai“ < la. *trauki* (rečiau vns. *trauks*): *traukai, indai, rykai – trauki...*

(36) *tvykti* „alpti, leipti, kaipti, (su)kaisti“ < la. *tvīkt : tvykti, isztvykti – tvīkt, nūkust, nūgurt...*; *isztvikti*, v. *tvikti*; kad M *tvykti* šalia lie. *tviñkti*, atitinkančio la. *tvīkt (tvīkt, tvīkt)*, turėtų būti leticizmas, užsiminta jau ME.

(37) *upmalis* „paupys, upės krantas“ < la. [*upmalis*], *upmala: upmalis, v. paupys*; dėl la. žodžio plg. *paupis – upmala...*

(38) *valgas* „saitas, raištis, virvė“ < la. *valgs: sietas, valgas, saitas, ryszys – saite. valgs...*; *valgas, ryszys – valgs...*

(39) *veldē* „(javų) išgulimas, sukritimas, ložė“ < la. [*velde*] (plg. bendr. k. *veldre*): *veldē* – *velde*...

1.2. Tarp žodžių, paimtų iš latvių kalbos, gali būti ir tokių, kuriuos patys latviai savo ruožtu yra gavę iš kitų kalbų. Jei substratiniai ar kokie kiti iš ankstesnių artimai giminiškų kalbų bei tarmių perimti žodžiai (pirmiausia kuronizmai) prie tikrųjų skolinių neskiriami arba laikomi tik savotiškais vidiniais skoliniais, iš esmės belieka kalbėti apie tris stambias skolinių grupes latvių kalboje – germanizmus, finougrizmus ir slavizmus. Tokio skirstymo bent jau pakanka apžvelgiant nelatviškos tolimesnės kilmės mūsų leticizmus.

1.2.1. Tęsiant iš M težinomų ir net į LKŽ neįtrauktų leticizmų apžvalgą, bet jau pereinant prie tokių, kurie kilę ne iš pačių latvių žodžių, o iš jų skolinių, pradėti galima nuo dažniau pasitaikančių – atsiradusių iš latvių kalbos germanizmų.

(40) *bemutis* „begemotas, hipopotamas“ < la. (M) *bemots*: *bemutis* – *bemūts* – *šloň* – *слонъ*; reikšmė „dramblys“ veikiausiai netikra – tai tik viena iš klaidų, ne taip jau retai pasitaikančių, kaip sakyta, verčiant slavų kalbomis; la. *bemots* (žodyno rankraštyje, jo išlikusios dalies 8 p., būtent taip jis rašomas!) < v. *Behemoth* (neįprastas *-h-* praleistas, kaip, pavyzdžiui, ir s.-ch. *bemota*); suteikdamas žodžiui lietuvišką formą, Miežinis bus jį susiejęs (liaudies etimologija!) su *mutė* „burna“: *mutė* – *mute*... (pastarasis žodis, jei ne visur, tai bent jau M, irgi turėtų būti leticizmas), taip lietuviškam begemoto pavadinimui įkvėpdamas vidinę formą (darybiškai žiūrint – darybos reikšmę) „beburnis“.

(41) *bramėti* „bliauzgoti, niauzgėti“ < la. [*brañmêt*] (germ.) „plūsti, koneveikti“: *bramėti* – *bramet*...

(42) *bukos* „pasostė (vežime)“ < la. *bukas* (vns. *buka*) (< v. *Bock*): *bukos* – *bukas*...

(43) *naškys* „šniukštinėtojas, landūnas, smilius, smaližius“ < la. *naškis* (galūnės vedinys iš la. *naškēt* „smaližiauti“ < v.v.ž. *naschen*): *naszkys*, *ē* – *našk'is*, *-e*...

(44) *toveris* „rėčka, puskubilis“ < la. *toveris* [*tuōveris*] (< v.v.ž. *tover*): *toveris*, v. *uszētkas*; dėl latvių germanizmo plg. *uszētkas*, *kubilas* – *tūveris*, *stauk'is*...

(45) *verbalkis* „skerssijė, skersbalkis, sija“ < la. [*vęrbalkis*] (< v. *Querbalken*): *verbalkis* – *vėrbalk'is*...

(46) *žviedras* „švedas“ < la. *zviedrs* (< v.v.a. *zweder* ar v.v.ž. **sweder*): *Žviedras*, *Szvedas* – *Zviedrs*; Daukanto, Valančiaus ir iš vienos kitos žemaičių šnektos žinomas *ž(u)viedas* yra iš kito šio germanizmo varianto – la. trm. [*zvieds*] (< v.v.ž. *swede*).

1.2.2. Tarp rečiausių M leticizmų tokių, kurie toliau latvių pasiskolinti iš Pabaltijo suomių kalbų, daugiausia galėtų būti vos vienas kitas. Čia tuo tarpu nurodomas vienas tos rūšies žodis.

(47) *suga* „rūšis, veislė, kiltis“ < la. *suga* (< lyv. *sug* ar es. *sugu*): *suga* – *suga*...

1.2.3. Rečiausių M leticizmų apžvalgą galima baigti pora pavyzdžių, rodančių, kad retkarčiais nusitverta ir spėjamų ar ir visai neabejotamų latvių kalbos slavizmų.

(48) *blēdis* „niekšas, nenaudėlis, apgavikas“ < la. *blēdis* (< s.r. *блѣдь*): *blēdis* – *blēdis*...; lie. *blēdis* „žala, nelaimė“, įtrauktas ir į LKŽ, yra tiesioginis slavizmas.

(49) *čiukna* (-ė) „estas (-ė)“ < la. (trm.) [*čukna*] (< r. *чухна* „estas, suomis“: *Чудь*): *čiukna*, *ē* – *tšuknis*, *e*...; LKŽ iš įvairių, viena nuo kitos labai nutolusių šnektų išnyrantis *čiuknà* „nevala, storžievis“ gal ne visur laikytinas vienu ir tuo pačiu žodžiu ir gal bent palatvėje (Jōniškio pusėje) irgi galėtų būti panašiai kildinamas iš la. *čukna*, tik jau kita reikšmė – „kas nesiprausęs (nevala), neprasišvietęs“, nors labai abejotina, kad čia, Lietuvos pasienyje, latviams tas žodis pažįstamas (kol kas jis tenurodytas iš šiaurės rytų Latvijos).

2. Antrosios grupės leticizmai savo padėtimi objektyviai kaip ir nesiskiria nuo pirmosios, ką tik apžvelgtos. Ir vieni, ir kiti žinomi tik iš vienintelio šaltinio – M. Skirtumas tik tas, kad antrųjų LKŽ redakcija nebeignoruoja, deda į savo žodyną (nurodydama šaltinį, dažnai ir kilmę iš latvių kalbos). Dėdama ji tarsi nori pasakyti, kad tie žodžiai jau įmanomesni, patikimesni, kad jie, nors kitų šaltinių ir nepatvirtinti, gal jau galėtų būti ir tikri kalbos faktai, o ne vien okazinės kalbėjimo, ir dar individualaus, apraiškos.

(50) *ailis* „durų stakta“ < la. [*ailis*]: *ailis* – *ailis*...; iš latvių kalbos artimiausias yra ME *ailis* 4 „durų rėmo viena dalis, stakta“ (tik iš Stenderio žodyno ir – netiesiogiai – vienos šnektos); tai, kas pateikta LKŽ straipsnyje *ailis*, nėra vienas keliareikšmis pačių lietuvių žodis (su trečiąja reikšme iš M); tarp kitko, klaipėdiškių *ailis* (*ailė*) „varps-tis, lazdelė žvejybos tinklui prismeigti“ irgi turėtų būti leticizmas, tik jau kitas tiek dėl skirtingo šaltinio (< la. [*ailis*] bei [*aille*] „tinklo pritvirtinamasis smaigas“), tiek ir skolinimo kelio (veikiausiai iš kuršininkų).

(51) *apara* „aparta dirva, arimas“ < la. *apara*: *apara* – *apara*...; dėl reikšmės (čia paimtos iš LKŽ) visiško tikrumo nėra: tokią reikšmę, tiesa, rodo le. ir r. vertimas, tačiau la. *apara* pirmiausia reiškia (ir bendr.) „žemesnė, nearta, žole apaugusi vieta vidury lauko, įvodė“, nors iš tarmių žinoma ir artimesnė čia svarstomai – „suarti, įdirbti skirtas dirvonas ar laukymė“; teoriškai toks galūnės vedinys iš vksm. *aparti* (tiek reikšme „suarti, išarti“, tiek ir „aplink aparti“) įmanomas ir pačioje lietuvių kalboje, tačiau jo pasirodymas tik M ir tik poroje su la. *apara* vargiai leidžia pritarti tiems, kurie čia linkę matyti paprastą lietuvių ir latvių leksikos bendrybę.

(52) *aplaimoti* „padaryti laimingą, laimę suteikti“ < la. *aplaimoti*: *aplaiminti*, *aplaimoti* – *aplaimūt*...; atskiru straipsniu dar įdėtas nev. rūš. bt. l. dalyvis: *aplaimotas*, *a* – *aplaimūts*...

(53) *atžubu* „atžagariai“ < la. [*atžubu*]: *atžubu*, a. [- vietoj v.?] *atžagarei*; latvių prievoksmį M yra pavartojęs, tik kiek neįprastai: *atlapus, i – atšauds, atžubu...*; iš kitų to prievoksmio variantų dar plg. la. [*atšubu*], [*atšaubu*] „atžagariai, atkala ranka“, kuriuos jau nesunku susieti su lie. (*at*)*siaūbti* „(atgal) tvoti, (atkala, atžagaria ranka) smogti“ ir kt.

(54) *brėkti* „rėkti“ < la. *brēkt: brēkti, v. rēkti*; iš paskolinto veiksmažodžio dar pasidarytas priesagos *-smas* abstraktas: *brėksmas v. rėksmas*.

(55) *burzgulai* „burbulai“ < la. *burzguļi* (vns. *burzgulis*): *bursgulai, v. burbulai*; plg. *burbulas – burbuls, bursguls*; panašūs lietuvių kalbos žodžiai šiaip yra įvairių garsinių reikšmių, plg. *burzgėti* „ūžti, burgzti“ ir kt.

(56) *dėjinga(s)* „dėsli (-us)“ < la. *dējīga (-s): dējinga vizta – dējiga vista...* (skolinant la. bdv. priesaga *-īgs, -a*, natūralu, tapatinama su lie. *-ingas, -a*).

(57) *garkugis* „garlaivis“ < la. (M) *garkuġe: garkugis, v. garlaivys – garkuge...*; plintant garlaiviams (išrastiems XIX a. pradžioje), latvių kalboje šalia ankstesnio germanizmo *kuġis (kuġe)* „laivas“ imti vartoti dūriniai ar dvižodžiai pavadinimai *damp(=)kuġis, damf = kuġis* (ir vienas *dampis*), *uguns(=)kuġis, garaiņu kuġis, sutu kuġis, tvaiku kuġis* (ir *tvaiku laive*), kol galiausiai įsitvirtino ir dabar tebevartojamas vadinys *tvaikonis*; norint išsiaiškinti, ar dar bus buvęs ir *gar(a)kuġis* bei kiek tikras yra M *garkuġe*, reikėtų specialiai tam atsidėjus gerai pasidairyti po XIX a. vidurio (ypač antrosios pusės pradžios) latvių periodinę spaudą ir kitus raštus; dar žr. (143) *tvaikonis*.

(58) *garkuliai* „ilginiai“ < la. [*garkuļi*], *garkūļi: garkulei, v. ilginēi*; dėl M vartotos latvių žodžio formos plg. *ilginiai sziaudai – garkuli...*

(59) *gluma* „apnaša, gleivė, gliuomos“ < la. (M) *gluma: gluma – gluma...*; gal leticizmas ir palatvės (žem.) *glūmė* „gleivė“ (< la. [*glume*] „glitus, gleivėtas skystis“).

(60) *glumti* „terštis, trauktis gleivėmis, gliuomyti“ < la. *glumt: glumti – glumt...*

(61) *grezna* „puošmena, pa(si)puošimas“ < la. [*gręzna*]: *grezna – grezniba...*

(62) *greznoti* „puošti, dabintis, puikuotis“ < la. *greznot: greznoti – greznūt...*; dar plg. *brilūti, v. greznoti*.

(63) *greznus* „puošnus, prašmatnus, puikus“ < la. *grezns: greznus, i, ai – grezns, a, i...*; duota ir pora iš pastarojo leticizmo pasidarytų abstraktų – su priesagomis *-umas* ir *-ybė*: *greznumas, greznybė – greznums...*

(64) *jaungimis* „neseniai gimęs kūdikis, naujagimis“ < la. *jaundzimis* (natūraliai sutapatinant antrąjį sandą la. *-dzim-* su lie. *-gim-*): *jaungimis, ē – jaundzimis, jaunpie-dzimis...*; tokie leticizmai jau yra tarsį pereinamieji tarp grynujų skolinių ir dali- nių vertinių.

(65) *jemeslis* „priežastis, dingstis“ < la. (ret.) *iemeslis* (be M, taip ir Valdemaro žod. (1872) 481: *eemeslis*), bendr. k. *iemesls*: *jemeslis* – *iemeslis*...; dėl latviškumo jau JablR IV 45.

(66) *jumėjas* „stogdengys“ < la. [jumējs]: *jumėjas*, *jumikas* – *jumik'is*, *jumejs*...

(67) *jumikas* „stogdengys“ < la. *jumikis*: žr. pirmesnį (66) ir dar plg. *dengėjas* – *se-dzejs*, *jumikis*.

(68) *kamiešiai* „pečiai“ < la. *kamieši* (vns. *kamiesis*): *petis*, *kamieszai* – *plecs*...; *kamieszai* – *strūga* – *barka* – *барка*, *смызъ*; kaip vietoj reikšmės „pečiai“ antrajame straipsnyje atsirado „didelė plokščia krovinių valtis“, jau yra paaiškinęs Būga, kaltę dėl to suversdamas redaktoriui bei korektoriams (BgRR II 149, 348 1 išn.); dabar, susiradus M rankraščiui, matyti, kad dėl klaidingos reikšmės iš dalies kaltas ir pats autorius, vietoj pačių lenkų žodžio *barki* (ret. vns. *bark*) „pečiai“ parašydamas skolinį *bar-ka* „valtis, laivas“, o toliau su juo suderindamas ir rusišką vertimą (tuo pačiu skoliniu *барка*); autoriaus rankraštyje (124 p.) straipsnio būta tokio: *kamesziej pl. barka. kam-mefis. барка*, o taisytojų tik lie. žodžio galinis *j*, kaip daug kur kitur panašiais atvejais, ištaisytas (raudonu rašalu) į *i*, ir tik korektūroje, matyt, dar pridėtas r. *барка* sinonimas *смызъ* ir, svarbiausia, pakeistas visai savo vietoje buvęs autoriaus *kam(i)esis* (M šio žodžio rašymas rodo latvių sen. raštų tradicijos tęsimą, plg. kad ir *kamme fis* St[ender] I) klaidingu (bet su slavų kalbų žodžiais reikšme sutinkančiu) slavizmu [*strūga*].

(69) *lielis* „blauzdikaulis, staibis, stibynas“ < la. *liels* (sen. ir *lielis*): *lielis*, *blauzdi-kaulis* – *liels*...

(70) *maikstė* „smaigas“ < la. *maikste*: *maikstē* – *k'irbizis* – *tykwa* – *тыква*; šio M straipsnio istorija panaši į straipsnio *kamieszai* (žr. 68); ir šiuo atveju klaidingo aiškinimo kitomis kalbomis pačią pradžią jau yra išvelgęs Būga: čia turėjęs būti lie. *tyka* „smaigas“ supainiotas su *tykwa* „moliūgas“ (BgRR II 149, 348 1 išn.); tik ir vėl patikslinant reikia pasakyti, kad klaidos pradininkas buvo pats autorius; straipsnio pirminio teksto būta tokio: *majkste f. tykwa. majkste. тыква* (rankr. 169); kad spausdintame žodyne šalia antraštinio žodžio (leticizmo) neliko to latvių žodžio, iš kurio leticizmas kilęs, vis dėlto ir šiuo atveju kalti taisytojai, skirtumas tik tas, kad čia originalo latviškas žodis pakeistas kitu – viršuje užrašytu *k'irbsis* – jau rankraštyje (ne korektūros metu); taisytojo tikslas aiškus – latvišką vertimą suderinti su rusišku (ir lenkišku), ir tam jis, ko gera, bus pasinaudojęs Valdemaro r.-la.-vok. žodynu (1872) – tai lyg ir rodo anuomet dar nenusistovėjusio moliūgo pavadinimo vienodumas (abėjur ne tik tas pats germanizmas – plg. ir dab. la. *ķirbis*, bet sutampa ir pasirinktas variantas, plg. *Тыква ... ķirbsis* 609, tik spausdinant M kažkodėl nutolta); abi M *maikstė* reikšmės – tikroji „smaigas“, išaiškinta Būgos, ir klaidingoji „moliūgas“ – saliamoniškai suderintos, nė vienos nenuskriaudžiant, LKŽ, kur iš vieno žodžio padaryti du homonimai:

pirmasis, reikšme „smaigas“, priskirtas Būgai, antrasis, reikšme „moliūgas“, paliktas Miežiniui ir paskelbtas naujadaru (skliausteliuose prirašyta *neol.*).

(71) *mulda* „kiedėjimas, svaičiojimas“ < la. [*mūlda*]: *mulda* – *mulda*...

(72) *pakreslis* „pavėsis, ūksmė, šešėlis“ < la. *pakrēslis*: *pakreslis*, *uksmē* – *pakrēsliba*, *pakrēslis*...

(73) *plošytis* „siausti, dūkti, siautėti“ < la. *plosīties*: *ploszīties* – *plūsities*...; š vietoj la. *s* gal dėl sąsajos suvokimo su la. *plēst* = lie. *plėšti*; LKŽ abejotinai sutapatintas su kitoniškos semantikos ryt. *plōšyti*, laikomu slavizmu.

(74) *pušnis* „snukis“ < la. [*pušnis*], *pušnis*: *prusnis*, v. *pušnis*, *snukis*; *pušnis*, v. *snu-kis*; plg. dar *snukis* – *pušnis*, *snuk'is*...

(75) *pūžniai* „pūliai“ < la. *pūžņi*: *pužniai*, v. *pulei*; plg. *pulei* – *pūžņi*...; balsio ilgumas M nepažymėtas, bet tame žodyne ir visur kitur išsiverčiama vienu *u*, todėl, atsižvelgiant į atsakančio latvių žodžio *ū*, nėra pamato skaityti *pužniai* (kaip LKŽ; ten, beje, nėra žodžio latviškumas nenurodytas).

(76) *resgalis* „drūgalys, storgalys“ < la. *resgalis*: *resgalis*, v. *drutgalis*; plg. *drutgalis* – *resgalis*...

(77) *saurupiai* „atskirai, skyrium, pavieniui, nuošaliai“ < la. *saurup*: *saurupei* – *saurup*...; kad lietuvių (M) žodis galėtų būti iš latvių kalbos, jau užsiminta ME.

(78) *serdė* „šerdis“ < la. *serde*: *serdē* – *sérde*...

(79) *sėta* „tvora; sodyba, kiemas“ < la. *sēta*: *sēta* – *sēta*...

(80) *skabargas* „pašinas, rakštis“ < la. [*skabaŕgs*²] (plg. ir iš U *skabargs*), *skabarga* (jei iš pastarojo varianto, įprastesnio, be to, ir M vartoto, vyr. gim. bei links. tipas gal pagal *pāšinas*).

(81) *smidrus* „lieknas, liemeningas“ < la. [*smidrs*], dažniau [*smīdrs*] (bendr. k. *smuidrs*): *smidrus*, *i* – *smidrs*... (su netiksliu vertimu, tokiu pat, de ja, ir rankr. 318).

3.1. Atskirai galima apžvelgti leticizmus, randamus, be M, dar ir kituose žodynuose – bent jau viename iš tų rimtesniųjų žodynų, kurie LKŽ redakcijos nėra palikti be dėmesio ir prireikus cituojami bei nurodomi.

(82) *aumalu* „čiurkšle, striūkle“ < la. *aumaļām*: *aumalu* – *aumaļam*...; dar BŽ.

(83) *dundurys* „gylys, dvilinkė; širšė“ < la. [*dunduris*], *dundurs*: *dundurys* – *dunduris*...; LKŽ – tik iš BŽ (be M).

(84) *geluoksnis* „smaigalys, akstinas, badiklis, dyglys; krūminis dantis“ < la. [*dzeļuoksnis*]: *gelūksnis* – *dzelūksnis*...; M *dzelūksnis* (ir lie. *gelūksnis*) – tai savotiška (individuali?) semantinė la. [*dzeļuoksnis*] „krūminis dantis“ ir *dzelksnis* „akstinas, dyglys“ kontaminacija; lie. *g-* vietoj la. *dz-* pagal lie. *gėlti* = la. *dzelt* ir kitų tos šeimos atliepiinių fonetinių santykiavimą; dar Š.

(85) *gremoti* „gromuliuoti“ < la. *gremot: gremoti, gromuliūti – gremūt...*; LKŽ šis M žodis (dar pridėjus BŽ *sugrémoti*) išvirtęs į *grémoti* (galima pridurti, kad jau BŽ I leid. (1924) 131 s. v. *жевать* būta *grémoti*, kuris II leid. (1933) atskančioje vietoje praleistas, nors verčiant pavartota bemaž dvigubai daugiau sinonimų; dar plg. *grémoti, gremoti... gremuot* Rtr, *grémoti* Ser); M, be to, vartoja paskolinto veiksmazodžio vedinį *gremolis* „gromulys, atraja (didysis skrandis, knygos)“ (LKŽ: = *gremuōlis* NdŽ = *gremuōklis* M, NdŽ; dar plg. *grémuo(k)lis* Ser); kad M turėtų lietuviškame tekste dar ir *gremuoklis* (tai būtų grynas leticizmas), vartinėjant (gal nepakankamai atidžiai) žodyną nepavyko įsitikinti – visur, rodos, yra tik *gremolis*, aiškiai priešinamas su la. *gremoklis: atraja, gremolis – gremūklis...*; *gremolis – gremūklis...*

(86) *gryslė* „viksva, Carex“ < la. *grīslis* (trm. dar ir [*grīsla*²]: *grislē – grīslis...*; dar LBŽ, NdŽ; LBŽ nustatyta (tikriausiai vien iš netikslaus le. ir r. vertimo), kad tai daržovės *Lepidium sativum* L., sėjamosios pipirinės, pavadinimas (rašoma *grīslė*, bet nurodoma, kad paimta iš M; LKŽ – *grislė* tokia pat reikšme); latvių žodis (dažniausiai viksvos, bet kartais ir glaustažiedžio vikšrio, *Juncus conglomeratus* L., pavadinimas), susijęs, be abejo, su la. *griezt*, lie. *grėžti*, ir jeigu lietuvių kalba iš seno turėtų jo atliepinių, pastarojo kamienas būtų *grīšl-*.

(87) *savodas* „savotiškas, ypatingas“ < la. *savāds: savodas, savotiszkas, a, ai – savads, -a, -i, ĩpašigs...*; dėl priesaginio *o* vietoj la. *ā* plg. *vienódas* = la. *vienāds.*; dar J, Rtr (prieš. *savodai* LKŽ tik iš M).

(88) *skalbė* „(raidė; balsė (?))“ < la. (M) dgs. *skalbi: skalbē, v. balsē, f. pašskans, vokals. głośnia. гласный*; rankr. 309 pradinis tekstas toks: *skalbe, f. głośnia. fkalbi. глотка буква*, vėliau taisytojų taip pakeistas: po lie. žodžio iš viršaus įterptas *balsē*, le. -s- pataisytas į *ś*, išbrauktas r. *глотка* ir viršuj užrašyta *гласная*; dėl reikšmės „raidė“ labai svarbus ir kitas M straipsnis, panašiai palygintas su rankraščiu: *balsē. f. burts, m. bokva, būkstabs. gloska. буква* ir rnrk. *balse f. gloska. fkalbi. буква* (vėliau tik lie. *e* pataisytas į *ē*; vadinasi, autoriaus la. *skalbi* pakeistas kitais trimis žodžiais jau spausdinant, korektūros metu, ir čia taisytojų vėl aiškiai vadovautasi vad. Valdemaro žodynu (1872), plg. jo *Буква, f. burts, m., bokwa, būkstabs, f. Buchstabe, m.*; M *balsē* = *litera*, kaip ir S. Dauk., P, M. Valanč., J (LKŽ s.v. *balsē* 3); išsiaiškinus, kad žodžiu *skalbi* (pirmiausia) vadintos raidės, ne garsai (balsiai), gal čia reikėtų įžiūrėti tiktai ypatingą la. trm. [*skalbis*] „tokia arklo (kartais rogių) jungiamoji kartelė, skersinis“ pavartojimą (plg. la. *burts* ir ne vieno kito raidės pavadinimo nueitą panašios semantinės raidos kelią) ir nesidairyti (bent jau tiesiai, ypač dėl lie. *skalbė*) į la. [*skalbs*] „skardus, skambus, balsingas“; M *skalbė* „balsė“ (!), LKŽ duomenimis, pakartotas tik KŽ.

(89) *smokti* „dvisti, švinkti, pūti“ < la. *smakt (smoku)* – tokia rkšm. tik trm., o bendr. k. „dusti, trokšti“: *smokti – smakt...*; dar KŽ; LKŽ sujungtas su

smokti (iš J) = *smōgti* „silpti, keipti“, tarsi tai būtų tiktai antroji to paties žodžio reikšmė.

(90) *strebulė* „miškinis skudutis, Angelica silvestris L“ (griežtai neskiriant nuo kitų skėtinių šeimos augalų) < la. (M) *striebule*, džn. (ir bendr. k.) *striebulis*: *strebulė, gurgždis – saute, striebule...*; BŽ 134 reikšmė „švent(a)garšvė, Archangelica“ nustatyta, matyt, pirmiausia žiūrint r. *дягиль(ник)* reikšmės, tačiau r. vertimas lemiamos svarbos čia neturi, nes žodžiu *дягиль* rusų tarmėse neskiriant vadinama Angelica silvestris L. ir Archangelica officinalis Hoffm.⁷; visas pluoštas latviškų augalų pavadinimų, Rtr prirašytų šalia lie. *strebulė*, vieningai rodo, kad čia M leticizmas nesvyruojant laikomas, kaip ir vėlesniame LBŽ (kur, beje, žodis tenurodytas iš antrinių, netiesioginių šaltinių), miškinio skudučio pavadinimu; tai, kad botanikai dabar žodžio *strebulė* griebiasi, norėdami pavadinti retesnę (Lietuvoje, bent jau anksčiau, visai nežinotą ir todėl lietuviško pavadinimo neturėjusį) augalą *Ostericum palustre* Bess. (– *pelkinė strebulė*, tad ir *Ostericum* Hoffm. – *strebulė*), jau nebėra paties M dalykas, o tolesnio jo žodžių likimo faktas; LKŽ *strebulė* dar nurodytas iš L, KŽ.

(91) *svarpstas* „gražtas“ < la. *svārpsts*: *svarpstas*, v. *grąžtas*; dėl la. žodžio plg. *gransztas, grąsztas – svārpsts...*; dar Rtr, KŽ.

(92) *svekas* „sakai, derva“ < la. *sveķi* (trm. ir [svėķi]): *svekas, sakai – sveķis...*; dar KŽ.

(93) *svelmė* „kaitra, karštis“ < la. *svelme*: *svelmė – svelme...*; dar Rtr, KŽ.

(94) *šlapdrankis* „šlapdriba“ < la. *slapdranķis* : *szlapdrankis, dargana – slapdranķis...*; su š- vietoj la. s- dėl la. *slapjš* tapatinimo su lie. *šlāpias*; kad M žodis turėtų būti leticizmas, užsiminta jau ME; leticizmu, tik jau atskiru, laikytinas ir palatvės žem. (Tirkšliai) *šlapdranka* (LKŽ); kiti leksikografiniai šaltiniai – BŽ (su išsigalvotu, ir dar dvejopu, antrojo sando kirčiavimu), Ser, KŽ.

(95) *šlapuksnė* (-ū-?) „šlapuma, šlapia žemė, baltžemis“ < la. [slāpuksnis], *slapūksnis*: *szlapuksnė*, v. *szlapuma, baltžemis*; plg. *baltžemis – slapuksneja, balta zeme...*; dėl š vietoj la. s- žr. (94) *šlapdrankis*; dar Rtr, KŽ.

(96) *šunyti* „barti, uiti, keikti“ < la. *sunīt*: *szunīti – sunīt...*; dėl š- žr. toliau (97) *šunpurnis*; M *šunyti* laikant leticizmu, būtina, savaime suprantama, jį atskirti ne tik nuo *šūnytis* „šuniškai elgtis, pyktis“ bei *įsišūnyti* „įsipykti kaip šuniui“ – tai visiškai aki-vaizdu, bet ir nuo *iš(si)šūnyti* „šuniu (vienas kitą) išvadinti, pikta iš(si)plūsti“ (pietų Lietuva) – dėl geografijos ir reikšmės didesnės sąsajos su *šuo*; tik kaip reikėtų žiūrėti į G (iš Daukanto?) ir J *šunyti* – laikyti leticizmu ar savo žodžiu, iš karto, arčiau nepasidomėjus, sunku tvirtai atsakyti; leticizmas *šunyti* dar Rtr, KŽ.

⁷ В. А. Меркулова, Очерки по русской народной номенклатуре растений, Москва, 1967, 59.

(97) *šunpurnis* „šunsnukis, šunburnis“ < la. *sumpurnis*, ret. [*sunpurnis*]: *szunpurnis*, *szuns-snukis* – *sumpurnis*...; I sando forma *šun-* rodo la. *sum-* siejimą su *suns* ir pastarojo tapatinimą su lie. *šuo*, *šun(ie)s*; dar KŽ.

(98) *tiklus* „doras, padorus, dorovingas“ < la. *tikls*: *tiklus*, *i* – *tikls*...; dar Rtr.

(99) *vazankis*, *vazanka* „valkata, bastūnas, pliundra“ < la. *vazanċis*, [*vazañka*]: *vazankis*, *valkijozas* – *vazank'is*, *blandũns*...; *pliundra*, *vazanka* – *vazanċis*...; *vazankis* dar Rtr.

3.2.1. Iš žodynų težinomų leticizmų grupėje irgi yra tokių, kurie kilę iš latvių skolinių, tarp jų – iš germanizmų.

(100) *dambis* „pylimas, užtvanka, kamša“ < la. *dambis* (< v.v.ž. *dam*): *dambis*, v. *kamsza*; *kamsza* – *dambis*...; LKŽ iš M nėra, tik iš L.

(101) *vangas* „nelaisvė“ < la. *vañgi* (šalia *vañguôt* „į nelaisvę imti“ < v.ž. *fangen*): *vangas* – *vanċi*...; dar Rtr.

3.2.2. Panašiai galima nurodyti porą leticizmų, kurių kilmės tolesnės paieškos veda į suomių kalbas.

(102) *jupys* „nelabasis, piktoji dvasia“ < la. *jupis* (< estų trm. *jupe* „šturpus, baidus“ ar lyvių panašaus žodžio): *jupys* – *jupis*...; dar BŽ.

(103) *vimba* „žiobris, Vimba vimba (L.) = Abramis vimba (L.)“; senesnėje nomenklatūroje ta žuvis vadinta ir taip, kaip M prirašyta (*Cyprinus vimba*); < la. *vimba* (< lyv. *vĩmb* ar es. *vimb*): *vimba* – *vimba*... (*cyprinus vimba*); M *vimba* laikomas leticizmu jau ME; duodamas dar Rtr, BŽ.

3.2.3. Vienas kitas neplataus žodynų rato leticizmas gali pasitaikyti ir iš latvių slavizmų.

(104) *seglas* „balnas“ < la. *segli* (sykiu su variantu *sedli* veikiausiai < sl. **sedċlo*): *seglas*, *balnas* – *sedli*...; dar KŽ.

(105) *segloti* „balnoti“ < la. *seglot*: *segloti*, *balnoti* – *sedlūt*...; galėtų būti ir prisidarytas šalia paskolino *seglas*, nusižiūrėjus į darybos opoziciją *balnóti*: *balnas*; kad skolinimui reikalingas la. *seglot* vis dėlto M nebuvo svetimas, matyti iš kitos žodyno vietos: *balnoti* – *sedlot*, *seglot*...; dar KŽ.

4.1. Toliau gali eiti pluoštas tokių pavyzdžių, kurie nebesiriboja tam tikrais žodymais, bet jau pasitaiko ir kitokio pobūdžio raštuose, tik ir vėl neplačiai, ribodamiesi siauru šaltinių ratu.

(106) *abejodas* „abejopas, dvejopas“ < la. *abējāds*, trm. ir [*abējāds*]: *abejodas*, *a* – *abejads*, *a*...; atskiruose straipsniuose dar yra reguliarius įprastinis šalia tokių būdvardžiųrieveiksmis su *-ai*: *abejodai* – *abejadi*... ir abstraktas su *-umas*: *abejodumas* – *abejadums*, *divdũmiba*...; reikšmė „abejingas“ (LKŽ net iškelta į pirmąją vietą) nėra patikima – ji tesiremia iš dalies klaidingu lenkišku vertimu; be M, dar sykį LKŽ cituo-

jama iš vėlyvesniosios spaudos (rš); dėl *abejodas* (ir *abejodumas*) latviškumo jau JablR IV 45.

(107) *airė* „irklas“ < la. [*aire*], *airis*: *airē*. f. *aris*. *żagiel*. *napycь* (čia *aris* veikiausiai tėra paprasta klaida vietoj *airis*, o ne painiojimas su la. trm. *aris* „kartis, žalga“); Būga pakartotinai yra įspėjęs, kad reikšmė „burė“, nurodyta slavų kalbų žodžiais, klaidinga (BgRR II 149, III 332); galima pridurti, kad klaida bus atsiradusi pavartojus ne vietoje lenkų germanizmą *żagiel*, sumaišius jį su platesnės semantikos gretimais le. *żeglować* (*żaglować*) „laivu (ne vien buriniu!) plauk(io)ti“, *żegluga* „plaukiojimas vandeni-
mis, laivyba, jūrininkystė“, *żeglarz* „jūreivis, jūrininkas“ ir pan., kuriuos M savo ruožtu ir kitur yra mėginęs gretinti su lietuvių ir latvių „irklavimo“ semantikos žodžiais, plg. *yrklavimas* – *airėšana* – *żegluga*...; *yrklautojas* – *airėtajs* – *żeglarz* – *мореходець*, *мореплавателъ*⁸; ir vis dėlto per klaidą atsiradusiai reikšmei „burė“ buvo lemta pasirodyti ir kitų raštuose, net neleksikografinio pobūdžio: LKŽ tokia reikšme *airė* dar cituoja iš J. Balvočiaus-Geručio raštų (Blv) – kaip toliau bus matyti, M leticizmą dažniausio neleksikografinio šaltinio; Būga, savo žodyne aiškindamas tolesnę etimologiją, rašė, kad „Miežinio žodis gali būti ir skolinys iš latvių kalbos“ (BgRR III 332); Siesikų *airė* „irklas“ su *nusiairyti* „nusiirti“ bei Lėno *airytis* „irtis“ (LKŽ) Būgai dar nebuvo žinomi, tačiau tie ukmergiškių žodžiai, nors veikiau ir neskolintiniai, būdami geografiškai per toli, neverčia atsisakyti Būgos nuomonės dėl M žodžio; mėginimą M žodžio gyvavimą pratęsti ir žodynuose rodo toks netikslumų ir abejonių kupinas straipsnelis J. Šlapelio keturkalbio žodyno pirmajame lanke (daugiau to žodyno nė nebuvo išspausdinta): *airė* Miež. (*gáirė*?) = *burė* – *nápyc* (*вечнó*?) – *żagiel* – *Segel*⁹.

(108) *dibinas* „bedugnė, gelmė, dugnas“ < la. [*dibins*], *dibens*: *dibinas*, *dugnas* – *pats dziliakais dibens*...; dar Blv; leksikografinių šaltinių spragą bent kiek galėtų užtaisyti tokia vieta iš kito tiktai pradėto (tėra 64 spausdinti puslapiai) Šlapelio žodyno: *dibinas* 3 – *przepaść*, *bezden*¹⁰.

(109) *dreblėtas* „dryžuotas, ruožuotas, rievėtas“ < la. [*drębelains*] (su priesagos pakaita): *dreblėtas*, *a* – *drebelains*...; retas latvių būdvardis susijęs su irgi retais (sen.)

⁸ Kad reikšmės „burė“ atsiradimas vietoj reikšmės „irklas“ tikrai nėra toks jau keistas ir nepaaiškina-
mas ir kad dėl šios klaidos nereikėtų M labai peikti, gal bus dar lengviau suvokti, pamačius bemaž tą pačią
klaidą mūsų meto žodyne, tik jau su atvirkščios krypties reikšmės pakeitimu – „irklavimas, irklautojas“
vietoj „buriavimas, buriuotojas“ (tokios yra dabartinės le. *żeglarstwo*, *żeglarz* reikšmės): *żegl* ||... –*arstwo* n.
irklāvimas; –*arz* v. *irklūotojas* (*V. Vaitkevičiūtė*, Lenkų-lietuvių kalbų žodynas, Vilnius, 1979 [ir 1994],
1005).

⁹ J. Šlapelis, Lietuvių kalbos žodynas išverstas rusiškai, lenkiškai ir vokiškai, Vilnius, 1920–1922, 7.

¹⁰ J. Šlapelis, Lenkiškas lietuvių kalbos žodynelis, Vilnius, 1929, 55.

drebes „medienos rievės, ruožai“, trm. [*drēbt*] „plėšti, draskyti“ ir kitais plačios **der-* šeimos atstovais; dar Blv.

(110) *dvana* „tvaikas, dvokas, smalkės“ < la. [*dvana*]: *dvana* – *dvanums*...; dar Blv; iš palatvės vienos šnektos (Ūnuškio) težinomas *dvānas* tikriausiai yra iš latvių žodžio kito kamieno varianto [*dvans*].

(111) *gervenės* (orig. *gervenios*) „spanguolės, *Vaccinium oxycoccus* L.“ < la. *dzērvenes*: *gervenios*, *gervios* – *dzervenės*...; latvių (kartu, žinoma, ir lietuvių) žodžio čia nurodytai reikšmei neprieštarauja nei lenkiško teksto (ret.) *klukwa* (< ukr. *клюква* < r. *клюква* „t. p.“), nei rusiško *журавлиная ягода* (plg. r. *журавіны*, *журавіха* ir pan. „t. p.“ М е р к у л о в а, Оч. 216 t.), tačiau neapdairiai prirašytas lie. *ježyna* bus paskatinęs atsirasti BŽ straipsnį *ежевіка*, b. *gėrvuogė*, *gėrvėna*, *Rubus caesius*; LKŽ, visai neminėdamas M, *gervena* dar cituoja iš rš; g- vietoj la. *dz-* dėl I sando siejimo su *dzērve* = lie. *gėrvė*; apie panašių leticizmų pereinamąjį statusą tarp tikrųjų skolinių ir vertinių jau buvo užsiminta.

(112) *gliemežys* „moliuskas, sraigė, kriauklė“ < la. *gliemezis*: *gliemežys* – *gliemezis*...; iš šio leticizmo dar pasidarytas bdv. *gliemežinis*, suporuotas su la. *gliemezajns*; LKŽ *gliemežys* dar cituojamas iš Blv; galima pridurti, kad pasitaiko ir leksikografijos darbuose: jau 1910 m., recenzuodamas Bernekerio žodyną, Endzelynas jį, radęs Lelio lie.-ang. žodyne, laikė latvių ir slavų žodžių atliepiniu¹¹ (toks požiūris liko ir visoje vėlesnėje etimologijos literatūroje); Elisonas į savo zoologijos terminų žodynėlį (1920, 15) buvo įtraukęs *gliemežiai* (nurodydamas, kad iš M) kaip termino *minkštakūniai* (Mollusca) sinonimą.

(113) *liškis* „pataikūnas“ < la. *liškis*: *liskis* – *lišk'is*...; dar Blv, bet LKŽ šis leticizmas sulietuvintas ir prišlietas prie *liškis*, -ė (iš Pānevėžio) „kas nori visko paragauti, skonį išmėginti“ (tarsi tai būtų tik antroji šio neabejotinai lietuviško žodžio reikšmė).

(114) *plunčiai* „viduriai, žarnokai“ < la. [*pluñči*]: *pluncziai* – *plunčės*; dar Blv; Endzelynas latvių žodį yra taikstęsis (ME – su klaustuku) kildinti iš lie. *plunčiai* (jo žinoto, be abejo, iš M), tačiau dėl skolinimo krypties vargiai galima abejoti: la. [*pluñči*], [*pluñcas*], [*plunces*] platokai pažįstamas tarmėse, anksčiau būdavo ir žodynuose, plg. U I (1872) 208, II (1880) 435 s.v. *Kaldaunen*, iš dar senesnių St I 202, II 196 s.v. *Eingeweide*, 348 s.v. *Kaldaunen*, 510 s.v. *Herzlag* (šiam žodyne visur *pluntsches* – forma, nenurodyta ME, bet kaip tik sutampanti su M pavartotąja), jis pažįstamas dar ir kitoiomis reikšmėmis („plaučiai“, „(širdies) plakimas, tuksenimas“), pagaliau turi šalia,

¹¹ J. Endzelīns, Darbu izlase, II, Rīgā, 1974, 649.

skirtingai nuo lie. *plunčiai*, aiškiai susijusių kitų žodžių, plg. la. *pluncāties*, *-oties* „pliuškentis, plūskotis“.

(115) *škidrus* „retas, skystas“ < la. *škidrus*: *szkidrus*, *retas* – *šk'idrus*; dar KŽ, Blv.

4.2.1. Tarp leticizmų, retkarčiais išnyrančių ir neleksikografinio pobūdžio raštuose, taip pat pasitaiko tokių, kurie yra iš latvių skolinių, paprastai – iš germanizmų.

(116) *lievenys* „prieangis, veranda, gonkos“ < la. *lievenis* (< v.v.ž. *love(ne)* „lapinė, padangstė, stoginė“): *lievenys* – *lievens...*; dar Blv.

(117) *merkakis* „makaka, beždžionė“ < la. *mērkaķis* (< v.v.ž. *merkatte* „(v.) Meerkatze“): *merkakis*, *bezdžionka* – *mērkaķ'is...*; dar Blv, Šlč (M. Šalčius), iš žodynų – BŽ (čia *merkakys*).

5.1. Po leticizmų, kurie žinomi, be M, tik iš riboto rato antrinių rašytinių šaltinių, reikia pereiti prie tokių, kurių šaltiniai dar įvairesni. Tai žodžiai, pažįstami ir iš gyvosios kalbos, iš tarmių. Tų žodžių geografija, beje, labai ribota – jie pasitaiko tai vienur, tai kitur neplačiame palatvės ruože, pajūryje dar kiek nusitęsiančiame į pietus, į klaidiškių šnektas. Į tą pačią grupę gal tiks bent kiek ir tokių žodžių, kurie ne tiesiai iš žmonių užrašyti, o paimti iš savarankiškų, nuo M nepriklausomų autorių (paprastai iš palatvės).

(118) *blėniai* „niekai, kvailiojimai, išdaigos, pokštai“ < la. [*blēni*] (bendr. k. *blēnas*): *blėniei* – *blėni...*; tik iš Bržų (Brž), tad visai netoli Miežinio darbo vietos Latvijoje.

(119) *blėningas* „linkęs kvailioti, išdaigiškas“ < la. [*blènîgs*]: *blėningas*, *a* – *blėnigs...*; LKŽ visai nėra, tad, griežtai žiūrint, reikėtų atskirti nuo *blėniai* ir dėti į pačią pirmąją (tik M esančių) leticizmų grupę.

(120) *blėnioti* „pokštauti, paikioti, išdykauti“ < la. *blēnot(ies)*: *blėniot* – *blėnūt...*; dar Brž.

(121) *blėnis* „pokštininkas, apgauliotojas“ < la. [*blēnis*]: *blėniotojas*, *blėnis* – *blėnis*, *blėnetajs...*; LKŽ tėra *blėnis* „niekis, menkos vertės daiktas“ Brž < la. *blēnis* „t. p.“; čionykščio *blėnis* sinonimas *blėniotojas* pasidarytas su priesaga *-tojas* iš leticizmo *blėnioti*.

(122) *brydis* „valandėlė, akimirksnis“ < la. *brīdis*: *brīdys*, *iuks* – *brīds*, *iņš...*; šiuo sykiu nesilaikoma M esančio klaidingo *i* kiekybės žymėjimo, priklausančio ne autoriui, o taisytojams (jie ypač dažnai autoriaus galūnės *-is* ilgumo atžvilgiu dviprasmišką *-i* yra keitę į *-y*-, tačiau kitų leticizmų labai abejotina galūnė *-ys* čia, nenorint nutolti nuo LKŽ pateikimo tradicijos, paprastai paliekama); LKŽ yra tik klaidiškių žemaičių (donininkų) leticizmas *brīdis* „kartas, sykis, valandėlė“, latvių žodžio atitikmens *brīdis* „brydė (ir pan.)“ homonimas¹².

¹² R. Bērtulis, *Latv. brīdis*: liet. *brīdis*, – *Kalbotyra*, XIV, 1966, 45–50; kad dabar skolinys nebetapatinamas su savo žodžiu, kaip tai dar buvo daroma LKŽ pirmajame leidime ir E. Frenkelio etimolo-

(123) *dažkart* „dažnai“ < la. *dažkārt*: *dažkart* – *dažkārt*...; dar NdŽ, J. Pabrėžos raštai (P); kad Miežinio gramatikos *dažkart* latviškas, kalbėta jau 1890 m., žr. JablR IV 4.

(124) *gaisas* „oras, oro erdvė“ < la. *gais*: *gaisas* – *gais*...; dar Š, Blv, Kel ir RdN, Ant (LKŽ pateikta kaip daugiareikšmio lie. *gaisas* 5 reikšmė); atskiru straipsniu dar duotas dirbtinis priesagos *-inis* būdvardis: *gaisinis*, *ē* – *gaisains*... (LKŽ *gaisinis*, *-ė* „atmosferinis“ tik iš M).

(125) *kaškis* „niežai, suskis, susas“ < la. *kaškis*: *kaszkis* – *kašk'is*, dar BŽ, NdŽ, J. Jabl., Kos, Sln ir nemažas būrys aukštaičių (tarp jų ir Biržų krašto) ir net vietomis žemaičių palatvės šnektų; „Veikiausiai kilęs iš lat. *kaškis*“¹³, ir ne vien dėl geografijos, bet ir, svarbiausia, dėl fonetikos: lie. *kàsti* = la. *kast* (čia ir *kasýti* = la. *kasīt*) šeimos neabejotinų darinių su *-š-* šaknies ir priesagos sandūroje lietuvių kalboje nėra žinoma, o latvių kalboje – knibždėte knibžda, plg. ne tik *kašāt(ies)* „kapstyti(s), kasioti(s), kasyti(s)“ = *kasioti(s)* (su *š* < **sj*), *kašlāt* „kasinėti, kapstinėti“, *kašli* „kaugių, kupetų atliekos, pakūgės, pagrėbstai“, *kašņa* „kasiotojas; sankasos“, *kašūklis* „skaptas; grandyklė; priekabautojas, peštukas“ ir pan., bet net ir *kašeklis* (*kaškis*) „skaptas, grandiklis“ šalia *kaseklis*, *kašumi* „pagrandai; šieno pakritos, pašienės, šienuolės“ šalia *kasumi* ar *kašināt* „kapstyti, rausti, kasinėti“ vietoj **kasināt*.

(126) *liėcyba* „liudijimas, parodymas“ < la. *liciba*: *liciba* – *liciba*...; dar S. Dauk (beje, ypatingesne reikšme „privilegija“, rodančia, kad M žodis atsiradęs be Daukanto tarpininkavimo).

(127) *muostis* „susizgribti, kvošėtis, tokėtis“ < la. *mosties* (be įprast. rkšm. „busi“, dar ir „nutuokti, (la.) apzināties, atcerēties“ ir pan. EH): *mūsties*, *mūsterēti* – *ap-k'érties*...; LKŽ dar *atsimūosti* su visai atskirai (s. v. 2 *móstis*) padėtu *atsimósti*, nors tai iš esmės tas pats klaipėdiškių žodis, ir savo kilme, savaime suprantama, abejur vienodas.

(128) *pūkis* „aitvaras, kaukas, slibinas“ < la. *pūķis*: ...*pūķis* (*aitvaras*) – *pūķ'is*...; dar iš G ir klaipėdiškių šnektų.

(129) *-skabti* „rūgti, skobti“ < la. *skābt*: *apskabti* – *apskabt*...; *iskabęs*, v. *īrūgęs* (plg. *īrugęs*, *usi* – *ierūdztis*, *ieskābis*...); *suskabti*, v. *surugti* (plg. *surugti*... – *saskābt*...); tik *suskabti* „suskobti, sugižti“ dar ir iš Grūžių, tad ne per toliausiai nuo Latvijos pakraščio, kur darbuotasi Miežinio.

(130) *stilbos* „stibynai, staibiai, kinkos, blauzdos (kartu ir aulai)“ < la. [*stilba*], *stilbs*: *stilbos*, *staibiai* – *stilbs*...; dar Rtr ir palatvėje ties Bīržais – Slč, Brž; be to, tas

gijos žodyne – nelauktai anksti mus ir baltistikos darbo neaprėpiamus barus palikusio latvių lituanisto R e i n i o B e r t u l i o († 1994 02 19) nuopelnas.

¹³ A. S a b a l i a u s k a s, Lietuvių kalbos leksikos raida, – Lietuvių kalbotyros klausimai (LKK), VIII, 1966, 102.

pats žodis (ir dar veikiausiai iš M paimtas, tik daugiskaitiniu nelaikomas) yra žodynu – BŽ, Š, NdŽ – *stilba* „blauzda“.

(131) *strautas* „srovė, (lietaus) upokšnis“ < la. *strauts*: *strautas* – *strauts*, *straume*...; dar L, Rtr, NdŽ, KŽ, rš ir Škn, Vgr – tad iš palatvės poros vietų (bet ne ties Bīržais, kur *sraūtas*, o labiau į vakarus); kiti, neskolintiniai, šios šeimos žodžiai M savo fonetika aiškiai skiriasi nuo šio leticizmo, plg. *sriaumē*, *sriaunus* ir kt.

(132) *škirba* „plyšys, sprogymė“ < *škirba*: *szkirba*, *plyszys* – *šk'irba*... (plg. *plyszys*, *elis* – *škirba*, *plísums*...); dar KŽ ir aukštaičių šiaurės vakarų kampe, atsiremiančiame į žemaičius: Krp, Žg, Pkr.

(133) *vanskaris* „paperas, kliunkis“ < la. [*vanskar(i)s*], *vanckars*: *vanskaris* – *vanskaris*...; žodis *vañskaris* (*veñskaris*), *vañckaris* (*veñckaris*) pažįstamas, rodos, dar tik klaipėdiškių (veikiausiai gautas jų iš kuršininkų, plg. J. Plakio užrašytą *vanskars*) ir Šakynoje, gal dar vienoje kitoje panašioje palatvės šnektoje su stipresne leticizmu priemaiša (išsamiau šaltinius nurodo S. Karaliūnas. – LKK XXIX (1991) 74 tt.); kitur M turi ir neskolintinį neversto kiaušinio, užperio, papero pavadinimą, ir labiausiai įprastą latviško pavadinimo variantą: *kliugis* (*kiauszinis*) – *vanckars*...

(134) *vytolis* „Salix (viminalis) L., karklas, gluosnis (gluosnis žilvitis)“ < la. *vītols*: *vitolis*, v. *žilvitis*, m. *vítũls*, *kárklis*, *wawrzynowa łoża*, *łoża*, *uša*, o rankr. 435 pradžioje būta *witolis*, *wawrzynowa łoża*. *wihtols*. *лабровая лоза*, vėliau taisytojų viršum eilutės prirašyta (po la. *wihtols*) *kárklis* ir (kito), išbraukus buvusį rusišką dvižodį pavadinimą, *ветла*, *uša* (vadinasi, *łoża* vietoj *ветла*, rašybos taisinėjimai, sutrumpinimų įterpimas, lenkiško teksto nukėlimas iš antros į trečiąją vietą – visa tai bus atsiradę tikrai renkant spaustuvėje bei korektūros metu); LBŽ 309 *vytolis* „Salix viminalis L.“ nurodytas iš Bīržų apskrities.

5.2.1. Tarp leticizmų, lietuvių ir latvių kalbų sąlyčio ruožuose pasitaikančių (be raštų) dar tarmėse, irgi ne vienas yra atsiradęs iš latvių germanizmų.

(135) *benkis* „suolas“ < la. *beñkis* (< v.v.ž. *benke*): *benkis*, *sūlas* – *benkis*... (plg. *sūlas*, *elis* – *sūls*, *láva*, *beñk'is*, *-itis*...); dar (šiaurėje) Pš, Žg ir klaipėdiškių.

(136) *bikšios* „apatinės kelnės“ < la. *bikses* (dgs. klm. *bikšu*) (< v.v.ž. *büxen*): *bikszios* – *apakšejas bikses*...; dar S. Dauk, A, be to, *bikšės* iš ryt. aukšt. (Krnš), žem. (Ppl, Vks) palatvės ir klaipėdiškių pašonės (Vvr).

(137) *biza* „(plaukų) kasa“ < la. [*biza*], *bize* (< v.ž. *bise*): *biza* – *bize*...; dar S. Dauk, žem. (Skd, Žd) ir vietomis aukšt. (tarp jų Brž!) palatvėje.

(138) *drankis* „šlapdriba“ < la. *dranķis* (< v.v.ž. *drank* „gėralas, pamazgos“): *drankis*, *drūblē* – *drankis*...; dar Palangojė (kiek kitoniška reikšme „debesis“).

(139) *gangis* „visi keturi vežimo ratai; vienas girnų įrenginys“ < la. *ganģis* (< v. *Gang*): *gangis* – *gangis*...; dar tik iš aukštaičių (pirmiausia vakarinės) palatvės.

(140) *styvas* „standus, nelankstus, sustiręs“ < la. *stīvs* (< v.v.ž. *stīf*): *styvas*, *sztyvas*, *stiprus* – *stīvs*...; dar KŽ ir daug kur šiaurinėse (pačios palatvės, o kartais ir atokesnėse) šnektose.

(141) *škiūnis* „daržinė“ < la. *škūnis* (< v.v.ž. *schune*): *daržinė*, *szkiunys* – *škiūnis*...; *szkiunis*, v. *daržinė*; LKŽ *škiunys* (-is) dar tik iš KŽ, bet nepamirštinas ir jo variantas *škiūnė* iš KŽ, Blv, A, o rkšm. „lūšna“ – ir iš aukšt. (Klov, Mšk) ir žem. (Brs) palatvės, be to, dar yra *škūnė* iš J ir *škūnia* iš Rtr, KŽ, L.

5.2.2. Kai iš latvių germanizmų atsiradę M žodžiai sutampa su gyvosios kalbos skoliniais, žinomais (be galimų kitų šaltinių) iš klaipėdiškių žemaičių, o ypač – dar ir iš pietesnės Mažosios Lietuvos bei paprūsės šnektų, jau nebebūtina, savaiame suprantama, visur vienodai įžiūrėti latvių kalbos tarpininkavimą. Mažosios Lietuvos bei paprūsės žodžiai, nors kartais apčiuopiamiau ir nesiskirdami nuo M (ir apskritai palatvės) leticizmų iš latvių germanizmų, gali jau būti tiesioginiai skoliniai iš vokiečių kalbos, paprasčiausi germanizmai. Tačiau net tada, kai visiškai aišku ar bent nedaug lieka abejonių, kad yra kaip tik šitaip, tai nė kiek neverčia keisti M atsakančio leticizmo traktavimą (nors, griežčiau žiūrint, tais atvejais, kai žodis iš palatvės šaltinių nenurodytas, jį tik su išlyga, formaliai betinka šlieti prie leticizmų, pažįstamų iš tarmių).

(142) *évelis* „oblius, drožtuvas, leistuvas“ < la. [*ēvelis*], *ēvele* (< v.v.ž. *hövel*): *evelis*, *leistuvas* – *ēvele*...; *oblis*, v. *évelis*; jei iš įprastinio la. *ēvele*, vyr. g. forma pagal *oblis* (ir *leistuvas*); plg. LKŽ *évelis* (< v. trm. *hēwel*¹⁴; tik dėl kokių nors Kairių, esančių šalia Šiaulių, gal būtų kiek labiau pateisinama štikailioti, ar čia kartais nereikėtų įžiūrėti latvių tarpininkavimo).

6.1. Vadovaujantis mintimi, kad jau pats šaltinių pobūdis paprastai leidžia ar bent žymiai padeda įtariamus žodžius laikyti leticizmais, eiti toliau ir išskirti dar kokią grupę žodžių su dar platesniu ir dar įvairesniu šaltinių ratu nebėra kaip. Kitas dalykas, kad praktiškai LKŽ straipsnių su (tikrais ar galimais) leticizmais, apimančių dar platesnius šaltinius, šiek tiek pasitaiko. Viena, tai gali būti netipiški leticizmai (kartais mėginami laikyti kuronizmais ar kaip kitaip aiškinti, plg. *cyrulis*¹⁵: *cirulis*, v. *vēversis*, *vyturiukas* M) – jie čia paliekami nuošaliui jau vien todėl, kad nė kiek nepadedą išryškinti M leticizmų specifikos. Antra, tokiuose straipsniuose, kaip jau buvo parodyta, leticizmas kartais sumaišytas su koku kitu žodžiu ir jį atpainiojus kartu išsklaidomas klaidingas platesnių šaltinių išpūdis: pasirodo, kad ir tokiais atvejais tikrasis leticiz-

¹⁴ K. Alminauskis, Die Germanismen des Litauischen, I: Die deutschen Lehnwörter im Litauischen, Kaunas, [s.a.] 49.

¹⁵ Plačiau dėl geografijos V. Vitkauskas, – LKK VIII (1966) 155–157; Lietuvių kalbos atlasas, I, Leksika, Vilnius, 1977, 151 t. ir žemėl. nr. 79.

mas su savo šaltiniais puikusiai telpa į kurią vieną iš jau išskirtų grupių. Tų grupių iš esmės turėtų pakakti ir tiems M leticizmomams, kurie nebuvo išrinkti ir į šią apžvalgą liko nepatekę.

6.2.1. Dar viena kita apibendrinamoji pastaba dėl šaltinių, turint galvoje, kad artimesnis jų pažinimas ateityje gali ne vienam praversti, kilus abejonių dėl likusių panašių M leksikos duomenų vienokio ar kitokio traktavimo. M leticizmą laikyti įprastiniu lietuvių leksikos faktu ypač nesunku susigundyti, matant jį ne viename bendrojo pobūdžio žodyne. Tačiau greit aiškėja, kad tie žodynai vis kartojasi, jų ratas ne toks jau platus: tai Rtr (J. Ryterio lie.-la. žod., 1929), BŽ (J. Barono r.-lie. žod. II leid., 1933; dalį tų pačių leticizmų galima rasti ir I leid., 1924, t. p. III leid., 1967), L ir LL (A. Lelio lie. ir ang. žod., 1915 ir ankst.; le.-lie. žod., 1912), Š (J. Šlapelio keletas iv. žod., 1921–1938), Ser (B. Sereiskio lie.-r. žod., 1933), NdŽ (rašom. klb. penkiatomis lie.-vok. žod., 1932–1968), KŽ (A. Kuršaičio keturtomis lie.-vok. žod., 1968–1973). Tų XX a. žodynų leticizmai paimti iš M ir jų pakartojimas ničnieko nesako dėl žodžių realaus buvimo kalboje, jų vartojimo tarmėse ir raštuose. Visur čia yra tik vienas pirminis bei savarankiškas šaltinis – tai M. Iš vėlesnių žodynų tegalima spręsti apie M įtaką vėlesnei mūsų leksikografijai. Iš žodynų aiškesnė išimtis yra tik J (A. Juškos lie.-r.-le. žod.) – tai jau nepriklausomas nuo M, savarankiškas žodžių šaltinis.

6.2.2. Tik vienas neleksikografinio pobūdžio rašytinis šaltinis, kaip jau sakyta, turi kiek daugiau su M sutampančių leticizmų – tai Blv (J. Balvočiaus–Geručio, 1842–1915, raštai). Šis iš žemaičių palatvės kilęs autorius su vienu kitu leticizmu gal jau bus apsipratęs tėviškėje, tačiau nėra jokios abejonės, kad leticizmus jo raštuose pirmiausia reikia aiškinti M įtaka (tai patvirtina, kaip jau buvo matyti, net į M įsivėlusius klaidų pakartojimas). Tad Blv irgi negalima laikyti savarankišku šaltiniu. Iš kitų, jau savarankišku, nuo M nepriklausomų neleksikografinio pobūdžio rašytinių šaltinių dažnėlesnis tėra S. Dauk (S. Daukanto raštai), kiti (pvz., P – J. Pabrėžos raštai, anuomet visi tebebuvę nepaskelbti) – visiškai atsitiktiniai. Buvimas šiuose šaltiniuose pats savaime nė kiek negali drausti žodį laikyti leticizmu, nes tai palatvės autorių raštai, kur leticizmų kaip tik daugiausia (S. Dauk) arba kur jų pasirodymas bent jau įmanomas bei suprantamas. Dėl Daukanto, beje, būtų galima svarstyti, ar pats M nėra priklausomas nuo jo, ar neturi vieno kito leticizmo, paimto kaip tik iš Daukanto. Tai jau siejasi su platesne M šaltinių, tarp jų pirmiausia rašytinių, problema, kurią derėtų atskirai paliesti. Čia pakaks trumpai konstatuoti, kad M tikrai turi iš Daukanto imtų žodžių (vietomis net su nuorodomis), tačiau tai, rodos, yra tik vėlesni redaktorių bei taisytojų priedai. Tad labai reikia abejoti, kad leticizmų būtų imta (ir dar paties Miežinio) iš Daukanto.

6.3. Gyvosios kalbos arba tarmių šaltiniai, savaime suprantama, visi yra savarankiški, nepriklausomi nuo M. Žodžio skyrimui prie leticizmo neprieštarauja, atvirkščiai, jam net pritaria tai, kad žodis težinomas iš lietuvių ir latvių kalbų sandūros neplataus ruožo, iš šnektų artimoje latvių (ir kuršininkų) kaimynystėje.

Žodžio buvimas tarmėse gal dažnai rodo, kad ir į M jis galėjo patekti iš tarmės. Ypač taip tiktų manyti apie leticizmus, pažįstamus iš Biržų krašto šnektų, vadinasi, iš tos tarmės, kuri, tęsdamasi į šiaurę, apėmė (tegu jau pramaišomis su latvių kalba) ir Skaistkalnę, Miežinio pagrindinę darbo vietą Latvijoje.

6.4. Dėl kiekvieno atskiro leticizmo čia nesiimta spėlioti, kuriomis sąlygomis, kodėl bei kuriuo būdu jis yra pakliuvęs į M. Nemėginta net nė apytikriai atriboti individualius (Miežinio idiolekto, o kartais gal ir visai atsitiktinius, tam kartui prireikus pasigautus ir įterptus į žodyną) žodžius nuo realiai šnekamojoje kalboje vartotų leticizmo. Tokiems ir panašioms sociolingvistinio pobūdžio svarstymams nebūtų pakankamai nė reikalingos informacijos.

Grijtant prie svarbiausio čia rūpėjusio dalyko – paties leticizmo nustatymo, jų atribojimo nuo kitų žodžių ir pirmiausia nuo latvių kalbos žodžių atliepinių, reikia dar sykį pabrėžti, kad žodžių šaltiniams, jų pobūdžiui ne atsitiktinai buvo skirta tiek daug dėmesio. Ne atsitiktinai ir lyginamojoje kalbotyroje toks įprastas orientavimasis be maž perdėm į fonetiką buvo paliktas tarsi antrame plane. Susidūrus su tokiais artimai giminiškais kalbomis, kaip lietuvių ir latvių, tradicinio skolinių nustatymo metodo nebepakanka. Tik žymiai mažesnės dalies čia apžvelgtų leticizmo jau vien fonetika nedviprasmiškai rodo skolininį žodžių pobūdį bei skolinimo kryptį. Negana to, pasitaiko atvejų, kai fonetika, kaip buvo matyti, lyg ir prieštarauja, kad žodis būtų laikomas leticizmu.

6.5. Vargu ar kam nors bus užklydęs į galvą pradžioje lyg ir keistas klausimas, ar visi M leticizmai iš tiesų yra Miežinio, ar negalėtų tarp jų pasitaikyti ir tokių, dėl kurių pats Miežinis niekuo dėtas. Toks klausimas vis dėlto pateisinamas, žinant, kad šiame žodyne šis tas priklauso ir redaktoriams bei taisytojams. Abstrakčiai samprotaujant, atrodytų, kad iš visų, prisidėjusių prie žodyno rengimo, tik pats autorius, keliolika metų pragyvenęs dviejų artimai giminiškų kalbų intensyvių kontaktų zonoje, tegali būti kaltas dėl visų į M patekusių leticizmo ir kad kitų, panašioje leticizmo terpėje nebuvusių, indėlių būtų tiesiog sunku įsivaizduoti. Tačiau pasirodo, kad iš tikrųjų taip kategoriškai spręsti ne visai tinka, nes gali pasitaikyti ir viena kita išimtis. Patikrinus keletą įtartinių vietų su rankraščiu, paaiškėjo, kad vienas leticizmui skirtas straipsnis ištiesai turėjo būti pridėtas korektūros metu. Tuo ypatingu, ne pačiam Miežiniui priklausančiu leticizmu ir baigiama prieš gerą šimtmetį, bet jau penketui metų praėjus po autoriaus mirties, spausdinto žodyno leticizmo apžvalga.

(143) *tvaikonis* „garlaivis“ < la. *tvaikonis*: *tvaikonis*, v. *garlaivis*, *laivis*, *laiva* – *tvaikūns* – *okrēt* – *корабль, пароходъ*; rankraštyje (392 p.) tokio straipsnio nėra nė mažiausios užuominos; pats Miežinis garlaivio pavadinimui tebuvo skyręs vieną straipsnį, antraštiniu žodžiu, beje, irgi iškeldamas leticizmą, kuris jau užsimintas anksčiau, žr. (57) *garkugis* (anas straipsnis rankr. 57 neturi jokių taisymų); kai Miežinis rašė savo žodyną, patys latviai dar neturėjo dabar visuotinai vartojamo žodžio *tvaikonis* „garlaivis“; jį D. Zemzarė skiria prie 1879 m. Valdemaro rūpesčiu išleistame la.-r.-vok. žodyne esančių naujadarų, dar nerandamų ankstesniuose žodynuose; šiuo žodynu „petrapiliečiai korektoriai“ – taip juos yra pavadinęs Būga – šen bei ten akivaizdžiai yra pasinaudoję, tad gal kartais ir šia vieta, pacituota D. Zemzarės: *tvaikonis*, ... *паровозъ, локомотивъ; пароходъ*, ... *Dampfwagen*, ... *Lokomotive*, ... *Dampfschiff* 233¹⁶; žodžio atsirasta tik tai keleriais metais anksčiau (to paties Valdemaro 1872 m. žodyne dar nebūta); J. Baldunčikas, arčiau domėjęsis la. *tvaikonis* istorija, yra konstatavęs jį vartojant jau 1875 m. spaudoje ir pareiškęs nuomonę, kad tai galėtų būti A. Kronvaldo naujadaras¹⁷; K. Karulis spėja, kad gal tai paties Valdemaro naujadaras, įtrauktas į Rygos Latvių draugijos Mokslo komisijos 1876 m. paskelbtą terminų sąrašą tik tai reikšme „garlaivis“¹⁸, nors į 1879 m. žodyną, kaip matyti iš citatos, įdėtas dar ir reikšme „garvežys“; IX dešimtmečio antroje pusėje virtęs tegu dar ne vieninteliu, bet jau svarbiausiu garlaivio pavadinimu latvių rašomojoje kalboje, *tvaikonis* „petrapiliečiams korektoriams“ galėjo pasirodyti tik dėl autoriaus neapsižiūrėjimo praleistas ne tik latviškame, bet ir lietuviškame tekste: jie bus pamanę, kad bendrų vedinių pora *tvaikonis* – *tvaikonis* (ar rečiau vartotas latvių žodžio variantas *tvaikons*) tiek pat reali ar bent jau įmanoma, kaip ir pamatinių žodžių *tvaikas*, *tvaikai* – *tvaiks*, jų jau rasta M atskirame straipsnyje (jo pirminis, paties Miežinio rašytas tekstas rankr. 392 buvo toks: *twaj-kaj*, pl. *wyziewy*, gaz, *transpiracya*. *twajks*. *испарина*, *пары* *изходящие* *изъ* *тѣль*, *чадъ*, vėliau tik išbrauktas visas rusiškas tekstas ir viršuje užrašyta *наръ чадъ угаръ*).

7. Nors visai neturėta užmačių, kaip jau pakartotinai sakyta, surankioti ir pateikti visus M leticizmus, jau vien apžvelgtų pavyzdžių susidarė nemenkas pluoštelis, arti pusantro šimto žodžių (neskaičiuojant jau lietuvių kalboje iš jų pasidarytų vedinių). Kad būtų iš karto matyti, ar rūpimas žodis yra patekęs į šią apžvalgą, o prireikus ir vietą, kur apie jį kalbama, be didesnio vargo susirasti, visi apžvelgti leticizmai čia dar sykių surašomi į bendrą alfabetinę rodyklę su skliausteliuose pažymėtais eilės numeriais:

¹⁶ D. Zemzarė, Latviešu vārdnīcas, Rīgā, 1961, 319.

¹⁷ J. Baldunčiks, Par terminu *tvaikonis*, – Latviešu valodas kultūras jautājumi, XIX, Rīgā, 1984, 120–124 (ypač 120–122).

¹⁸ K. Karulis, Latviešu etimoloģijas vārdnīca, II, Rīga, 1992, 447.

abejodas (106), *ada* (1), *ailis* (50), *airė* (107), *algoti* (2), *apara* (51), *aplaimoti* (52), *atžubu* (53), *augonas* (3), *aumalis* (82), *auseklis* (4), *austras* (5), *bargas* (6), *baudyti* (7), *bėgšu* (8), *bemutis* (40), *bendė* (9), *bendyti* (10), *benkis* (135), *beste* (11), *bikšios* (136), *biza* (137), *blėdis* (48), *blėniai* (118), *blėningas* (119), *blėnioti* (120), *blėnis* (121), *boliškai* (12), *bramėti* (41), *brasla* (13), *brėkti* (54), *brydis* (122), *briesma* (14), *briesmybė* (15), *briesmingas* (16), *briesti* (17), *bukos* (42), *burvis* (18), *burzgulai* (55), *čiukna*, -ė (49), *dambis* (100), *dažad* (19), *dažkart* (123), *dėjinga(s)* (56), *dibinas* (108), *diezgan* (20), *drankis* (138), *dreblėtas* (109), *drup(ė)ti* (21), *dundurys* (83), *dvana* (110), *ėvelis* (142), *gaisas* (124), *gaisma* (22), *galuotnė* (23), *gangis* (139), *garkugis* (57), *garkuliai* (58), *geluoksnis* (84), *gervenės* (111), *gliemežys* (112), *gluma* (59), *glumti* (60), *gremoti* (85), *grezna* (61), *greznoti* (62), *greznus* (63), *gryslė* (86), *gryva* (24), *jaungimis* (64), *jemslis* (65), *jumėjas* (66), *jumikas* (67), *jupys* (102), *kamiešiai* (68), *kaškis* (125), *kurnėti* (25), *liecyba* (126), *lielis* (69), *lievenys* (116), *liškis* (113), *maikstė* (70), *merkakis* (117), *mulda* (71), *muostis* (127), *murgai* (26), *mutė* s. v. *bemutis* (40), *naškys* (43), *parkreslis* (72), *plošytis* (73), *plunčiai* (114), *pret* (27), *pūkis* (128), *pu(o)g(u)oti* (28), *purnis* (74), *pūžniai* (75), *ražius* (29), *reibti* (30), *resgalis* (76), *saurupiai* (77), *savodas* (87), *seglas* (104), *segloti* (105), *serdė* (78), *sėta* (79), *skabargas* (80), -*skabti* (129), *skabus* (31), *skalbė* (88), *skūpstyti* (32), *smidrus* (81), *smokti* (89), *stilbos* (130), *styvas* (140), *strautas* (131), *strebulė* (90), *suga* (47), *svarpstatas* (91), *svekas* (92), *svelmė* (93), *škybai* (33), *škidrus* (115), *škirba* (132), *škiūnis* (141), *šlapdrankis* (94), *šlapuksnė* (95), *šunyti* (96), *šunpurnis* (97), *tagad* (34), *tiklus* (98), *toveris* (44), *traukai* (35), *tvaikonis* (143), *tykti* (36), *upmalis* (37), *valgas* (38), *vangas* (101), *vanskaris* (133), *vazankis* (99), *veldė* (39), *verbalkis* (45), *vimba* (103), *vytolis* (134), *žviedras* (46).